

4. Europäisches Parlament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/de/democracy-and-human-rights> (дата звернення: 27.04.2023).
5. Der Europäischer Rat. URL: <https://www.consilium.europa.eu/de/european-council/> (дата звернення: 12.04.2023).
6. Über die Europäische Kommission. URL: https://commission.europa.eu/about-european-commission_de (дата звернення: 12.04.2023).
7. EU-Hierarchie der Rechtsnormen. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=LEGISSUM:norms_hierarchy (дата звернення: 25.04.2023).
8. Die Reform des Gerichts Systems der EU. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_64268/de/ (дата звернення: 12.04.2023).
9. Gerichtshof der EU. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_64268/de/ (дата звернення: 12.04.2023).

УДК 911.3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ ТИЛОВОГО МІСТА В УМОВАХ ВІЙНИ: НА ПРИКЛАДІ ЛЬВОВА

Ірина Гудзеляк

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна, м. Львів

Метою дослідження є встановлення головних напрямів трансформації публічного простору тилового міста, які виражаються через геопозиційні, соціальні, економічні та культурно-ментальні атрибути. На прикладі Львова на основі методу включеного спостереження описано такі трансформаційні процеси – обмеження доступності одних публічних просторів і доступність інших, трансформація форм соціальної комунікації, посилення соціальної гомогенності, посилення мовно-культурної гетерогенності, дерусифікація і декомунізація, поява нових символічних маркерів, звуження економічних функцій, або поява нових, адаптація віртуального публічного простору до нових запитів суспільства. Описані тенденції можна використати для розробки концептуальних положень управління просторовим розвитком міста у майбутньому.

Ключові слова: публічний простір, місто, трансформація, Львів, війна.

TRANSFORMATION OF THE PUBLIC SPACE OF THE REAR CITY IN THE CONDITIONS OF WAR: ON THE EXAMPLE OF LVIV

Iryna Hudzelyak

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv

The purpose of the research is to establish the main directions of transformation of the public space of the rear city, which are expressed through geopositional, social, economic, and cultural-mental attributes. On the example of Lviv, based on the method of included observation, the following transformational processes are described - the limitation of the accessibility of some public spaces and the accessibility of others, the transformation of forms of social communication, the strengthening of social homogeneity, the strengthening of linguistic and cultural heterogeneity, de-Russification and de-communization, the appearance of new symbolic markers, the narrowing of economic functions, or the emergence of new ones, adaptation of the virtual public space to the new demands of society. The described trends can be used to develop conceptual principles for managing the city's spatial development in the future.

Keywords: public space, city, transformation, Lviv, war.

Для різних історичних епох характерний особливий спосіб формування і використання міського публічного простору. Наявність публічного простору є ознакою демократичного суспільства. У звичайних умовах якісний публічний простір у місті є свідченням високої якості життя населення. В умовах війни в елементах публічного простору відбуваються швидкі трансформаційні процеси завдяки самоорганізації мешканців, це є віддзеркаленням

динамічних змін в усіх сферах суспільного життя. Цілком очевидно, що такі процеси матимуть вплив у подальшому, після війни, на організацію міського публічного простору та траєкторію розвитку міста загалом.

Метою дослідження є встановлення головних напрямів трансформації публічного простору тилового міста, які виражаються через геопозиційні, соціальні, економічні та культурно-ментальні атрибути. Суспільно-географічне дослідження в умовах війни базується на обмеженій емпіричній базі. Тому головним методом дослідження став логічний аналіз і просторовий підхід до узагальнення інформації, отриманої у процесі включеного спостереження і бесід з людьми.

До публічних просторів З. Ніл і Е. Орум включають відкриті території (вулиці, тротуари, парки тощо) та приватні заклади з відкритим доступом (торговельно-розважальні центри, ресторани та ін.) [5]. Поділяючи підходи до трактування публічного простору, викладені у багатьох наукових працях соціологів, географів, психологів, вважаємо, що публічний простір можна означувати як просторову сферу поселення, яка лежить поза межами приватного, родинного простору і не пов'язана з сімейним повсякденним життям. Публічний простір, як елемент міського простору, характеризується відкритістю і доступністю для різних категорій людей, надаючи їм можливість безпосереднього чи опосередкованого спілкування і самовираження, відпочинку та задоволення інших матеріальних і духовних потреб [2].

Узагальнюючи траєкторії розвитку пострадянських міст та аналізуючи напрями трансформації публічного простору міста Києва, Мезенцев К. та Мезенцева Н. вказують на такі головні процеси, як «комерціалізація публічних просторів; обмеження доступу, виокремлення публічних просторів, «диснейфікація», «б'ютифікація»; перехід основної ролі від комунікативних функцій до візуальних; віртуалізація публічних просторів; доместикація публічних просторів; зростання ролі молів як публічних просторів за рахунок суттєвого зменшення ролі площ та парків; відкриття закритих публічних просторів; так і специфічні, характерні для міст пострадянського простору – сакралізація (де-секуляризація) публічних просторів; «європеїзація» публічних просторів» [3, с. 41].

Це ті процеси, які властиві мирному етапові міського розвитку. Проте, в умовах війни трансформаційні процеси публічних просторів набувають нових рис. Це зумовлено активізацією потужної вимушеної міграції населення, а також запровадженням правового режиму «воєнного стану», що спрямований на посилення безпеки публічних місць, створення регулятивних механізмів для реального сектору економіки з метою мобілізувати людські та матеріальні ресурси для ведення воєнних дій. Без сумніву, нові економічні і соціальні норми, які впроваджуються у державі, торкаються усіх сфер життя людей та сприяють трансформації публічних просторів міст, появи у них нових елементів, змінюють віртуальний простір суспільства.

Серед головних чинників трансформації публічних просторів тилових міст – посилення зовнішньої і внутрішньої міграції населення, переорієнтація діяльності бізнесу на забезпечення потреб фронту, реструктуризація внутрішнього споживання, нова модель повсякденної поведінки людей в умовах загрози ракетних обстрілів.

Повномасштабна військова інтервенція росії в Україну спричинила найбільшу у Європі з часів Другої світової війни хвилю вимушеної міграції. За даними МОМ станом на 17 квітня 2022 року майже 31% населення України, або 12,63 млн осіб, змушені були покинути свої домівки. Серед них 4,93 млн осіб виїхали за межі держави, переважно до європейських країн, найбільше у Польщу. Понад 7,7 млн стали внутрішньо переміщеними особами. Найбільш безпечними регіонами проживання стали західні області України, де осіло 37% внутрішньо переміщених осіб, у тім числі у Львівській області 9% від загальної кількості мігрантів, тобто оціночно 265 тис. осіб [1].

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців на початок вересня 2022 р. понад 7,5 млн осіб покинули Україну з початку повномасштабного вторгнення (враховуючи зворотну міграцію), у тім числі 4,2 млн офіційно отримали прихисток у Європі [6]. Львів, як найбільший транспортний вузол західного регіону, приймав транзитних біженців, які шукали житло на 1–2 доби, отримували необхідні послуги і потім прямували до західного кордону. Лише за перші шість днів війни через дев'ять пунктів пропуску на українсько-польському кордоні у Львівській області виїхало майже 300 тис. осіб [4].

У Львові за приблизними підрахунками на 17 квітня 2022 року оселилося більше 200 тис. внутрішньо переміщених осіб. Тобто за сім тижнів війни наявне населення Львова збільшилося на 28 %. Соціально-демографічна структура внутрішньо переміщених осіб свідчить про домінування найбільш вразливих категорій населення: 82% сімей мали у своєму складі дітей до 17 років, у 57 % сім'ях щонайменше один з членів був особою у віці понад 60 років. Більшість мігрантів потребувала додаткових послуг та гуманітарної допомоги. Особливої уваги, медичної та психологічної допомоги потребували ті люди, які зазнали безпосереднього впливу військових дій, а це 5% від загальної кількості внутрішньо переміщених осіб [1].

Поява значної кількості мігрантів у місті Львові зумовила швидкі зміни традиційних, усталених практик використання публічних просторів, спричинила появу нової моделі публічної поведінки громадян. Логічне осмислення нових тенденцій в умовах війни дозволило виокремити у публічному просторі Львова, як тилового обласного центру та домінуючого ядра у системі розселення західного регіону України, такі головні трансформаційні процеси:

- обмеження доступності одних публічних просторів і доступність інших;
- трансформація форм соціальної комунікації;
- посилення соціальної гомогенності;
- посилення мовно-культурної гетерогенності;
- дерусифікація і декомунізація, поява нових символічних маркерів;
- звуження економічних функцій, або поява нових;
- адаптація віртуального публічного простору до нових запитів суспільства.

В умовах війни кардинально змінюється одна з головних ознак публічного простору – доступність. У містах, де ведуться бойові дії, доступність відкритих публічних просторів визначається і оцінюється самими мешканцями через усвідомлення загроз для життя і здоров'я. У тилових містах окремі типи публічних просторів стають недоступними для більшості місцевих жителів внаслідок рішення органів самоврядування. Це стосується передусім тих елементів міського простору, які мають виняткове значення для забезпечення специфічних функцій тилового міста – прийом вимушених мігрантів та розподіл гуманітарної допомоги для постраждалих регіонів. Це транзитні зони (залізничний вокзал), території і споруди, які є під загрозою ракетних обстрілів (заклади регіонального і міського управління, представництва державних інституцій, установи, що забезпечують роботу інженерної і комунальної інфраструктури).

Чи не найбільше функцій виникло на території поряд із залізничним вокзалом. У перший місяць війни він був закритий для мешканців Львова. Численні волонтерські групи сформували спеціалізацію у наданні всебічної допомоги вимушеним мігрантам. Зараз залізничний вокзал у багатьох львів'ян асоціюється з евакуаційними потягами, внутрішньо-переміщеними особами, волонтерством. Якщо у майбутньому в громаді постане питання встановлення пам'ятника волонтерів, то він має стояти поряд з вокзалом, який метафорично ще на початку війни нарекли «Залізним вокзалом».

У місті Львові з початку війни багато типів публічних просторів вимушено змінили своє початкове функціональне призначення. Це стосується і відкритих ділянок міста, і громадських споруд. Громадські заклади комунальної і приватної власності (школи, позашкільні заклади освіти, театри, бенкетні зали) стали місцями прихистку внутрішньо переміщених осіб, а ритм і атрибути повсякденного життя свідчать про доместикацію публічного простору, можливо, появу тимчасових гібридних форм публічного-приватного життя. Досвід оперативної організації спальних місць і побуту в шкільних приміщеннях може у майбутньому бути використаний для організації літніх таборів для школярів і студентів з інших регіонів та країн.

Частина мігрантів перебувала у місті Львові короткий період часу, їхні соціальні комунікації були обмежені. Решта залишалися на довгий час, тому коло спілкування вийшло за межі одного публічного простору. Завдяки роботі численних волонтерських груп внутрішньо переміщені особи змогли отримати не лише матеріальну і психологічну допомогу, але й пізнати у загальних рисах історію міста Львова і культуру його мешканців, з'ясувати можливості і перспективи свого працевлаштування, залучити дітей до навчального процесу і розважальних заходів, взяти участь в екскурсіях та релігійних обрядах.

Для мігрантів можливості соціальної комунікації з людьми з різних регіонів України та приймаючою громадою має певні позитивні наслідки: набуття нового життєвого досвіду,

який можна використати згодом у мирний час у своїх рідних поселеннях, краще опанування української мови, ознайомлення з повсякденними практиками корінних мешканців. Водночас новий досвід набуває і місцева громада. Особливо важливим є налагодження сталої міжнародної комунікації з бізнесом, меценатами, волонтерськими групами з-за кордону, які у подальшому можна трансформувати у нові форми економічних і соціальних зв'язків.

Війна сприяла зміні головного соціального призначення багатьох елементів публічного простору міста Львова. Якщо в умовах звичного мирного життя публічні простори виконують функцію місця добровільного спілкування людей, то у воєнний час публічний простір стає місцем вимушеного перебування однієї частини населення, яка рятує своє життя і здоров'я, та інших людей, які намагаються допомогти переселенцям.

В умовах війни публічний простір тилового міста стає соціально гомогенним через відсутність туристів та появу значної кількості мігрантів з однаковими потребами, економічними можливостями та формами соціальної комунікації, а також однотипними моделями поведінки корінних жителів, діяльність яких, попри звичну економічну діяльність, спрямована на задоволення потреб прибулих мігрантів і військових на лінії фронту. Зовнішніми атрибутами соціальної гомогенності є закриття елітних магазинів одягу, взуття, ювелірних виробів, алкоголю. Багато з них через декілька місяців війни не відкрилися, хоча в основному бізнес у тилу відновився надзвичайно швидко.

Водночас, спостерігаємо і протилежні тенденції: внаслідок соціального розшарування та помітної сегрегованості серед самих внутрішньо переміщених осіб окремі публічні простори стають більш гетерогенними. Невелика частина фінансово забезпечених мігрантів оселилися в готелях, винаймають квартири у Львові і частково замінила туристів на центральних площах Львова. Однак, як стверджують представники індустрії гостинності, запити «нових туристів» на послуги кардинально відрізняються. Типово споживацька (у контексті повсякдення) поведінка вимушених мігрантів має дуже мало подібності з поведінкою звичайних туристів у мирний час.

Однією з головних функцій публічного простору є забезпечення безпосереднього вербального чи невербального спілкування між людьми, яке в різних типах публічного простору може мати організований, або випадковий характер. В умовах війни трансформуються форми соціальної комунікації. Діяльність офіційних інституцій і громадських організацій має вибіркового характеру. Усі види публічної діяльності, якщо вони не спрямовані на соціальну підтримку людей, які постраждали від війни, і підтримку української армії, суттєво обмежуються, а на початку війни узагалі припинилися. Саме тому зростає роль вербального спілкування у сталих чи ситуативних спільнотах. Носіями інформації часто є волонтери, які у кожному конкретному випадку надають ще елементарну психологічну підтримку та пропонують при потребі й інші види допомоги (організаційну, матеріальну). За декілька місяців війни роль волонтерства дещо ослабла. Натомість формуються усталені форми комунікації всередині самих мігрантських груп, окремі з них, наприклад краматорська, стають організованими групами.

Аналізуючи функціональні трансформації, варто зазначити, що публічні заклади міста Львова змушені були звузити чи відмовитись взагалі від виконання первинних економічних функцій. Багато закладів ресторанного бізнесу на декілька місяців припинили діяльність, або були переорієнтовані на задоволення інших нагальних потреб військового часу. Один із найсучасніших стадіонів Європи, Арена Львів, став найбільшим гуманітарним габом в західній Україні. Візові центри Львова перетворили на місця прихистку мігрантів. Такі процеси адаптації до умов війни відбувалися надзвичайно швидко і вимагали адекватної відповіді місцевої влади на переорієнтацію внутрішньоміських потоків, часткової зміни схеми громадського транспорту. Отож певні аспекти геопозиційності публічних просторів зазнали змін.

У мовно-культурному аспекті публічний простір Львова постає гетерогенним (принаймні з позиції приймаючої сторони), що зумовлено поширенням російської мови у вербальній комунікації. Це інколи провокує невдоволення серед місцевих україномовних жителів, оскільки у західних областях російська мова багато десятиліть асоціюється з мовою агресора, а феномен «російськомовного українця» видається абсурдним і таким, що пов'язаний з гібридною експансіоністською політикою росії (потім СРСР) декілька століть. За останнім переписом 2001 року 95,3% населення Львівської області вважали рідною українську мову, однак високою є ймовірність, що ця частка серед наявного населення на тепер є більшою.

Дерусифікація і декомунізація – це ті процеси, які безпосередньо впливатимуть на публічний простір Львова і сприятимуть появі нових символічних маркерів у місті. Новочасні топоніми позначають появу українських героїчних постатей у суспільстві та пошану забутих видатним особистостям. Знесення пам'яників советського періоду є знаковим для надання публічним просторам нових смислів. Так, перепоховання советських окупантів з Марсового поля дозволило створити на цьому місці Меморіальний комплекс Героїв України. До 1947 року тут був цвинтар австрійських військових та союзників, полеглих у Першій світовій війні.

Нові історичні події і нові повсякденні практики людей призводять до трансформації сприйняття публічного простору. Наприклад, Гарнізонна церква святих апостолів Петра і Павла до війни була для мешканців Львова унікальною архітектурною спорудою і церквою, а в умовах війни стала асоціюватися з місцем скорботи, вшануванням пам'яті, ритуалу прощання з полеглими у боротьбі українцями. Очевидно, що вже тепер місцевій владі варто напрацювати рішення стосовно перенесення з сусідніх будівель розважальних закладів, виробити концепцію функціонування прилеглих площ, насичення їх такими символами з емоційно-змістовими кодами, які би сприяли меморіалізації втрат України, у тім числі Львова, та героїзму українців у війні.

Війна трансформувала також віртуальний публічний простір. Упродовж 2010–2014 рр., коли посилювалася недовіра до влади, зростала роль і популярність блогерів. Під час повномасштабного вторгнення найбільш популярними блогерами стають офіційні особи, які в режимі онлайн подають порції актуальної інформації, а їхні меседжі уже згодом ретранслюють ЗМІ. Так, у березні 2022 р., коли російські війська були за декілька кілометрів від Києва, Головнокомандувач збройних сил України мав понад 380 тис. підписників у Telegram-каналі. Через соціальні мережі поширюють інформацію Голова Львівської міської громади (109 тис. підписників у Telegram-каналі у жовтні 2022 р.) і Голова Львівської ОВА (169 тис.). Загалом віртуальний простір Львова в умовах війни позбувається регіональних ознак і все більше за контентом та емоційними барвами зливається з загальнонаціональним, українсько-патріотичним.

Отже, в умовах російсько-української війни місто Львів функціонує як стратегічний тил, а публічний простір зазнає помітної трансформації. Описані тенденції можна використати для розробки концептуальних положень управління просторовим розвитком міста у майбутньому. Також варто застосувати у брендингу міста сформовані асоціації: Львів, як місто толерантності; львів'яни, як спільнота, що здатна на ефективну самоорганізацію; громада, яка може оперативнo допомагати іншим громадам.

Водночас виникає ряд питань, які можуть стати предметом подальших досліджень. Наскільки глибокими будуть трансформації у разі тривалої війни? Чи їх слід розглядати як загрози для функціонування міста, чи навпаки трактувати як нові можливості для структурних змін? Чи новий досвід використання публічних просторів не вплине на їхнє майбутнє? Як у подальшому використовувати окремі громадські будівлі, які під час війни виконували специфічні публічні функції – укриття, гуманітарні габи тощо? Чи зберігатиметься символізм місця у повоєнний час?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 3. 17 квітня [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/iom_ukraine-displacement-report_r3_ukr.pdf
2. Мезенцева Н., Пальчук М. Публічні простори міст: осмислення через призму зарубіжного дискурсу // Економічна та соціальна географія. – 2016. – Вип. 76. – С. 19–26.
3. Мезенцев К., Мезенцева Н. Сучасні трансформації публічних просторів Києва: передумови, прояв та специфіка // Часопис соціально-економічної географії, 2017. – Вип. 22(1). – С. 39–46.
4. Суспільне медіа [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://suspilne.media/213236-nalvivsini-derzavniy-kordon-z-poleseu-peretnuli-majze-300-tisac-ludej/>
5. Common Ground? Readings and Reflections on Public Space / Editors: Z. Neal, A. Orum. – NY: Routledge, 2009. – 240 p.
6. Ukraine Refugee Situation [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?fbclid=IwAR2JTg7Wcky1xIS1iuWsrqwJj6Mz0JWH_VrcYIUtpun4gDIHu4vP2b7pLs#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.